

30.06.2021

Projektbeskrivelse

TILGANGE TIL UNIVERSEL DESIGN I KULTURARVEN – FORSKNING, FORMIDLING OG PRAKSIS

Projektdeltagere

Slots- og Kulturstyrelsen (SLKS), projektejer
Det Kongelige Akademi
Bevica Fonden

Formål

Det er projektets hovedmål at udvikle en metode til at kvalificere integreringen af Universel design og tilgængelighed i den byggede kulturarv samtidig med, at bærende bevaringsværdier fastholdes.

Kulturarvsbegrebet defineres i projektet iht. fredningslovens rammer, som er den lovmæssige ramme, SLKS agerer inden for. Kulturarvsbegrebet dækker således de fredede bygninger med tilhørende omgivelser, haver o. lign.

Hovedmålet søges opnået gennem et tæt udviklingsarbejde mellem praksis (SLKS) og forskning (Det kongelige Akademi og Bevica Fonden), hvor resultatet forventes at være en ny metode til at beskrive og vurdere

Universel design-tiltag i sagsbehandling af Danmarks fredede bygninger og omgivelser. Projektet er forankret i SLKS' sagsbehandling og konkrete praksis.

Formålet med udviklingen af en ny metode er at styrke det faglige fundament i sagsbehandling af de fredede bygninger samt kvaliteten af indkomne ansøgninger i SLKS, hvor såvel hensyn til universel design som til fredningsværdier efterleves.

Målet er desuden at bidrage til faglig integration og holdningsændring ift. universel design og tilgængelighed i det arkitektoniske genstandsfelt, samt at generere ny viden og erfaring. I den forbindelse har projektet som delmål at styrke undervisningen i universel design og tilgængelighed til kulturarven inden for de bygningskunstneriske uddannelser gennem en forankring af projektet i forsknings- og uddannelsesmiljøerne på Det Kongelige Akademi og Bevica Fonden.

En

bredere holdningsændring til universel design-løsninger i kulturarven og generelt i det arkitektoniske fagfelt søges ved at påvirke den faglige agenda gennem bl.a. SLKS' samarbejde med faglige rådgivere samt via projekts følgegruppe.

Baggrund

De to centrale fagområder i nærværende projekt; kulturarv og universel design og tilgængelighed (herefter omtalt som universel design) har begge undergået store ændringer i diskurs og faglig anerkendelse de sidste år. Begge fagfelter er i udvikling og under forandring. Samtidig er kombinationen af de to fagområder præget af manglende gensidig forståelse og viden. Dette

medfører bl.a. et afgørende fravær af en faglig kvalificeret metode til at udvikle, dokumentere og vurdere universel design løsninger, hvor universel design tænkes sammen med kulturarvsprojekter:

Fordomme og kontraster er stærke i spørgsmål om tilgængelighed i kulturarven. Sat på spidsen oplever handicapinteressenterne at 'kulturarvsprofessionelle er bevaringsfundamentalister hvis bagstræberiske og 'pænheds'-tyranniserende smagsdommervirksomhed unddrager sig enhver almindelig sund fornuft og empatisk indlevelse i andre menneskers ønsker og behov.' Tilsvarende oplever kulturarvsprofessionelle at 'handicaporganisationerne lobbyer uhæmmet for tilgængelighed, som ikke alene skal være mulig, men heller ikke må 'udstille' den handicappede hvis interesser kompromisløst promoveres over alle andre.' Fronterne står stærkt, men presses mod hinanden og der er åbninger for mere frugtbare forhold. På den ene side vinder tilgængelighed frem som samfundsmæssig agenda i takt med en stigende diversitet i borgernes behov. På den anden side forandres bevaringsdiskursen af teoretiske landvindinger, som opbløder synet på fredningsværdier som statiske.

Med en praksisnær forankring i arbejdet med kulturarv og universel design og tilgængelighed i SLKS' regi på ene side og på den anden side en faglig forankring i forsknings- og undervisningsmiljø inde for hhv. universel design hos Bevica Fonden og kulturarv på Det Kongelige Akademi knytter projektet de to fagområder sammen i en praksisnær relation.

Med udgangspunkt i SLKS' praksiserfaring og store bagkatalog af projekter, hvor hensyn til såvel kulturarvs værdier samt universel design-løsninger mødes, kan de to fagmiljøer befordre hinanden og arkitekturen.

På DET KONGELIGE AKADEMI er et fagligt miljø omkring arkitektur og universel design etableret gennem bl.a. forskningsprojektet Universelt design og tilgængelighed for alle: Arkitektur, byer og rum, finansieret af Bevica Fonden. Nærværende projekt vil indskrive sig i dette forskningsmiljø og kunne bidrage til og hente sparring her. Endvidere er forskningsenheden Kulturarv, Transformation og Restaurering (KTR) et veletableret forskningsmiljø på Det Kongelige Akademi, der siden 2008 har forsket i bl.a. kulturarvsbegrebet, metodeudvikling for værdisætning af kulturarven, strategier for kulturarvens bevaring og udvikling m.v. KTR spiller en central rolle for projektets forankring i den aktuelle kulturarvsforskning.

Slots- og Kulturstyrelsen (SLKS)

SLKS' interesse i projektet har sit udspring i udfordringer vedrørende sagsbehandlingen af projekter for universel design og tilgængelighed i fredede bygninger. Det faglige niveau i de indkomne ansøgninger vurderes lav af SLKS, hvilket antageligt skyldes opgavetydens lave status i arkitektmiljøet. Samtidig opleves et vidensunderskud og en manglende overordnet strategisk tilgang til problemet. Disse forhold medfører langvarige og ressourcekrævende sagsforløb.

Et eksempel er sagen om tilgængelighed på Kronborg Slot. Den kompliceres ved, at bygningen foruden fredning i henhold til Bygningsfredningsloven også er udpeget som Verdensarv af Unesco, at den er et fortidsminde, og at den fungerer som museum. Der er dermed en række internt modstridende lov- og regelsæt, som har ført til adskillige afviste ansøgninger, og først efter 10 år er det lykkedes at finde en acceptabel universel design-løsning. Som projekt er eksemplet ikke enkeltstående, men der findes i dag ingen koordineret erfaringsopsamling, som kan pege i retning af effektiviseringer og systematisk metodeudvikling.

Projektet skaber således nytte i SLKS ved at udfylde et vidensunderskud angående tilgængelighed til fredede bygninger. Konkret medfører dette manglende mulighed for at hjælpe projekterne i en hensigtsmæssig retning. Konsekvensen er et omfattende ressourceforbrug for alle involverede parter. Det ønskes at skabe et forskningsbaseret fundament, som kan bidrage til større faglig konsekvens og mere effektiv sagsbehandling.

Det er målet, at tilgangen til universel design skal kunne kvalificere arbejdet i andre enheder i Slots- og Kulturstyrelsen, der arbejder med tilsvarende udfordringer i andre kontekster og lovsæt – f.eks. museer, fortidsminder, ruiner, biblioteker samt i driften af de Kongelige Slotte og haver og i samarbejdet med De Kongelige Bygningsinspektører samt Statens Kunstfonds arkitekturudvalg. SLKS har ansvaret for driften af cirka 30 af landets mest betydningsfulde ejendomme - slotte, haver og andre seværdigheder - fordelt på cirka 350.000 m² bygninger og 500 hektar haver. Foruden egne ejendomme så har styrelsen også ansvaret for den udvendige drift og vedligeholdelse af bygningerne hos 10 danske kulturinstitutioner - cirka 450.000 m². Desuden vil projektet bidrage med viden om universel design og tilgængelighed til Unescos verdensarvssteder, hvilket Danmark i henhold til artikel 9 i FN's handicapkonvention har forpligtet sig til at arbejde med.

I en kulturarvssammenhæng udgør de fredede bygninger, som SLKS er myndighed for, det ypperste af den danske kulturarv. De fredede bygninger har dermed det, man kan kalde for en 'eksemplarisk værdi', og evnen til at fungerer som rollemodeller i arbejdet med den øvrige kulturarv herunder de ca. 400.000 bevaringsværdige bygninger over hele landet, som forvaltes af de respektive kommuner. Under devisen, at "hvis man kan løse udfordringerne med universel design/tilgængelighed i de fredede bygninger, så kan vi løse dem i resten af den bygningskulturelle arv", fokuserer projektet på arbejdet med at integrere universel designløsninger i SLKS' forvaltning af de fredede bygninger.

Universel design

Universel design er et relativt nyt designbegreb, der imødekommer mangfoldigheden af brugere og den diversitet i behov, der findes i befolkningen. Universelt design differentierer ikke mellem funktionshæmmede og ikke-funktionshæmmede, sådan som det er tilfældet, når man laver særlige tiltag for en specifik brugergruppe. Det handler om at drage omsorg for almen menneskelig variation i funktionsevne.

Universelt design adskiller sig derved fra en traditionel tilgængelighedsforståelse ved at udvide brugerforståelsen til at inkludere alle brugere betragtet i et livstidsperspektiv, fremfor kun at inkludere personer med funktionsnedsættelse. Forståelsen er, at funktionsnedsættelse er et universelt vilkår, som vil berøre alle gennem et livsforløb enten personligt eller via familie og venner, og derfor bør betragtes som et implicit aspekt af brugerforståelsen. Vi vil alle, midlertidigt eller kronisk, opleve en eller flere funktionsnedsættelser i forskellige grader.

Universelt design er et værdibaseret begreb, der repræsenterer en vision om byggeri, der inkluderer menneskelig mangfoldighed på tværs af funktionsevne og alder, køn og kultur. Derved rummer universelt design muligheden for sanselige, stimulerende og oplevelsesmæssige tiltag såvel som funktionelle og praktiske.

På den baggrund er tankegangen bag universelt design mere helhedsorienteret end en ren tilgængelighedstilgang, og universelt design åbner i højere grad op for en arkitektonisk og designmæssig tilgang frem for en mere ensidet problemløsningstilgang.

Med Danmarks ratificering af FN's Handicapkonvention (CRPD, 2006) er universelt design blevet introduceret i den danske kontekst. Begrebet har de seneste år fået øget bevågenhed og integreres løbende som et centralt begreb i regelværk og arkitektonisk diskurs. Senest har Regeringen udsendt en Tilgængelighedstiltagspakke, hvori universelt design står som centralt begreb, der fremadrettet forventes indarbejdet, dokumenteret og kvalitetssikret gennem lovværk og i praksis. Tiltagspakken inkluderer bl.a. en mulighed for udarbejdelsen af en Universel designstrategi ved byggesagsbehandling, hvis byggesagen forventes løftet ud over absolut minimumskrav i Bygningsreglementet eller ved forventet dispensationsansøgning. En sådan universel design-strategi kan desuden forventes at blive et centralt metodisk redskab i udviklingen af nye, integrerede og kontekstspecifikke løsninger. Også i forbindelse med kulturarvssager og fredede bygninger.

Kulturarv

Integreringen af universelle design-løsninger i de fredede bygninger – og i den byggede kulturarv i sin helhed – er både nødvendig og ønskelig, da en øget tilgængelighed til kulturarven er

afgørende for kulturarvens samfundsmæssige relevans og overlevelse, da erfaring viser at for kulturarven gælder at "uden benyttelse ingen beskyttelse". Samtidig er universel design-løsninger ofte omfattende indgreb i bygningens geometri og fremtræden. Et øget vidensgrundlag, der kan danne baggrund for en metodisk og værkspecifik tilgang til integreringen af universelle designløsninger i fredede bygninger og andre kulturarvsprojekter, er derfor afgørende, hvis de bærende værdier i kulturarven ikke skal svækkes.

Det er desuden ønsket, at en øget opmærksomhed på universelle design-løsninger i den byggede kulturarv også kan bidrage til en mangfoldighed af løsninger i nybyggeri, hvor nyere krav angående tilgængelighed i nybyggeri har ført til skulpturelle forandringer af arkitekturen. Eksempelvis er soklen som arkitektonisk element så godt som forsvundet ud af samtidige offentlige byggerier.

Baggrunden for at beskrive og forvalte kulturarvens bærende værdier er værdisætningen, der har til formål at indkredse bevaringsværdierne for et pågældende værk. Kulturarvsforskningen har de seneste årtier gennemgået et diskursskifte. Fra at betragte bevaringsværdier som immanent i bygninger har vi i dag en forståelse af, at det er noget vi selv tillægger dem. Dette skifte har øget opmærksomheden på politisk bias og autoriteternes rolle i forvaltningen af kulturarv. De teoretiske landvindinger er i nogen grad afspejlet i en række chartre fra den internationale organisation Icomos hvor særligt Venedig, Nara og Burra chartrene viser et felt, hvor de teoretiske grundvilkår for udpegning af bevaringsværdier er i forandring. Europarådet har med Faro-konventionen ligeledes bidraget til praktisk implementering af diskursskiftet.

Inden for kulturarvsområdet står værdisætningen og værdi-begrebet således centralt og diskursændringen inden for fagområdets værdi-begreb medfører en mere nuanceret forståelse af kulturarvens værdier – på samme som brugerforståelsen nuanceres og ændres på baggrund af den forståelse universel design implicerer. Denne øgede nuancering af værdi-begrebet medfører også et behov for mere nuanceret viden hos aktørerne bag byggeriet.

Betydningen af en ny metode

Ændrede og mere nuancerede opfattelser af brugere og løsninger, og af kulturarvens værdi peger

på et behov for en ny metode, der kan sammentænke disse, således at kulturarvens værdi og brugernes behov måske endda have en udviklende og befordrende virkning på hinanden og på den endelige løsning.

Den eksisterende tilgang til arbejdet med universel design, herunder også universel design i kulturarven, er præget af en traditionel forståelse af både brugerbehov og løsningsmuligheder. Særligt er der tendens til, at man benytter sig af standardløsninger, og oftest er det minimumsløsninger som beskrevet i Bygningsreglementet, der tyes til. Brugerforståelsen er ligeledes præget af en simplificeret og diagnosebaseret forståelse af brugersegmentet og brugerbehovene. I relation til kulturarvens betydning og værdi er der brug for en langt mere kontekst- og casespecifik tilgang til, hvordan opgaven både forstås og løses. Dette kræver både nuanceret og specialiseret viden om begge fagområder, samt ikke mindst muligheden for at formulere nye og helt casespecifikke løsninger og processer. Der eksisterer endnu ikke en sådan metode for at udvikle og integrere kontekstspecifikke universel design-løsninger i cases med stor variation i udfordringer, hverken relateret til kulturarv eller byggeri generelt.

Det er derfor nødvendigt at udvikle en helt ny metode for, hvordan man kan designe, dokumentere og vurdere universel design-løsninger i kulturarvsprojekter.

Udviklingen af en ny metode, for hvordan man kan designe, dokumentere og vurdere universel design-løsninger i kulturarven, vil imødekomme et fagligt behov for at sikre både kvalitet og værdi af kulturarven, samtidig med, at den helt implicit integrerer universel design og dermed bliver tilgængelig for alle.

Universel design-tiltag er desuden en problemstilling, der knytter sig til byggeriet generelt. Med nærværende projekt ligger fokus på universel design-løsninger i kulturarven, men den viden og metodeudvikling projekter søger at frembringe forventes i høj grad også anvendelig inden for byggeriet i øvrigt.

Overblik og ny viden

Det er projektets mål at skabe en samlet og let tilgængelig oversigt over eksisterende tilgange til arbejdet med universel design i kulturarven, som findes såvel på nationalt som på internationalt niveau. Dette afsøges gennem studier og analyser af værker og projekter i både Danmark og i udlandet.

På denne baggrund er det desuden projektets mål at skabe ny viden gennem et tæt samarbejde mellem praksis og forskning. Med udgangspunkt i SLKS' praksis og udvalgte eksisterende cases i Styrelsens sagsportefølje vil projektet som sit helt centrale bidrag udvikle ny forskningsbaseret viden og metode om synergien mellem de to fagfelter kulturarv og universel design i SLSK' praksis. Det er afgørende for projektet, at arbejdet sker i et tæt samarbejde mellem praksis og forskning, og at resultatet kan anvendes i praksis i SLKS, samtidig med at SLKS' erfaring og praksis med den nyudviklede metode kan sikre ny forskningsbaseret viden tilbage til forskningsmiljøerne.

Det forventes, at arbejdet vil bidrage til en generel faglig strategi for, hvordan man i praksis kan arbejde kvalificeret med universel design som proces og metode i en faglig kompleks problemstilling, frem for en mere begrænset og generel løsningsbaseret tilgang. Projektet lægger sig dermed også i forlængelse af den aktuelle regelværksudvikling, hvor netop proces, metode og strategi vil være centrale faglige elementer i det lovpligtige arbejde med universelt design.

Det tværfaglige og forskningsbaserede udviklingsarbejde har sin forankring hos SLKS. Herigennem sker en løbende dialog og formidling af projektets undersøgelser og metode til det faglige miljø i Styrelsen i bredt, herunder bl.a. til fagområderne fortidsminder og verdensarv og til styrelsen i sin funktion som bygherre.

Desuden vil der være en formaliseret vidensoverdragelse til Styrelsens faglige miljø gennem oplæg og undervisning om projektets udviklede metode til byggesagsbehandlingen af kulturarven. Hertil formidles projektets undersøgelser og resultater bredt til relevante parter som tegnestuer og andre rådgivere, bygherrer, m.v. gennem følgegruppens netværk, indlæg i dagspressen, oplæg, informationsblade og publikation o.a.

Forventet resultat

Ved projektets afslutning vil der være:

- udviklet en ny metode for design, dokumentation og vurdering af universelle designløsninger i kulturarvsprojekt, som kan anvendes til at kvalificere SLKS' sagsbehandling samt sikre både arkitektonisk værdi og adgang for alle i fremtidens kulturarvsprojekter
- udarbejdet en faglig retningslinje og et informationsblad som indgår i styrelsens "Information om Bygningsbevaring"
- skabt overblik over udenlandsk praksis for universel design i den byggede kulturarv
- udviklet grundlag for nyt undervisningsmateriale i universel design i den byggede kulturarv og gennemført undervisningsforløb for studerende
- afholdt bred formidling af resultater til såvel bygherrer/ejere, rådgivere og sagsbehandlere

Det formodes, at der bliver tale om casestudier, værkanalyser, tegnede eksempler og workflows (arbejdsmetoder for myndighed og praksis)

Formidlingsaktiviteter

- Som afslutning på projektet afholdes en konference, hvor projektets resultater præsenteres, og hvor der sættes fokus på projektets faglige fokus ved at invitere oplægsholdere og deltagere fra projektets faglige netværk og interessenter

Internt i SLKS:

Informationsblad og faglige retningslinjer

- Intern undervisning/oplæg/workshop på tværs i styrelsen

Undervisning Det Kongelige Akademi, Bevica Fonden:

- Undervisningsmateriale
- Forelæsninger

Forskningsformidling nationalt og internationalt

- Videnskabelige artikler

- Konferencedeltagelse

Anden formidling

- Publikation om resultaterne
- Dagspresse

Tiltag og tidsplan

Projektet gennemføres som et erhvervslignende ph.d-projekt forankret i SLKS. Ph.D-kandidaten ansættes hos SLKS for at sikre den tætte forankring til SLKS' hverdagspraksis og indskrives i ph.d-skolen på Det Kongelige Akademi. Derudover bidrager Akademiet og Bevica Fonden ligeværdigt med fagspecifik vejledning -og indgår i workshops i udvalgte dele af projektet. Ph.D-kandidaten er ansat fuld tid på projektet.

Projektet beskrives i en indledende fase på to måneder inden ph.d- opstart. Overordnet forventes det at inkludere følgende indsats:

Indsats	Fokus
Indledning før ph.d-opstart	Projektplan og projektbeskrivelse gennemskrives
litteraturstudie	Litteratur- og case studie, nationalt og internationalt.
Begrebsafklaring	Præcisering og afgrænsning af projektets forståelse af hhv. universel design og kulturarv, både enkeltvist og i gensidig relation.
SLKS kortlægning	Kortlægning af SLKS' praksis, sagsgang og behov. Aktiviteten inkluderer bla. observationer, casestudier og kvalitative interviews
Metodeudvikling	Tværfagligt forskningsbaseret udviklingsarbejde af ny metode ml SLKS, Det Kongelige Akademi og Bevica Fonden.
Afprøvning	Ny metode afprøves både hos SLKS og i undervisningen på de to forskningsinstitutioner. Metoden justeres og videreudvikles i samarbejde ml de tre institutioner/projektets keredeltagere på 2 arbejdsseminarer.
Formidling	Den ny metode formidles internt i SLKS, samt i videnskabelige journals. Udvikling af undervisningsmateriale rettet mod Det Kongelige Akademi og Bevica Fonden.
Konference	Afsluttende faglig konference

Budget

Revideret 29.04.2021

Årsværk/institution	Udgift - kr.
Løn, Indledende projektbeskrivelse, 2 mdr.	100.000
Løn, 3,0 ph.d ^{1,2}	1.420.000
Overhead/SLKS	450.000
Ph.d – skole Det Kongelige Akademi	380.000
0,5 mentor/SLKS	277.000
Workshops	150.000
Studierejse/casestudier	128.000
Følgegruppemøder	50.000
Formidling	400.000
Konference	250.000
Projektreserve	365.000
I alt	3.970.000

Bidragyder	Indtægt - kr
SLKS (overhead)	450.000
Bevica fonden	1.050.000
Vanførefonden	400.000
SLKS formidling og udvikling ³	1.000.000
Realdania	1.070.000
I alt	3.970.000

¹)Inklusiv overhead

²) tilpasses ansøgers niveau v. træk på projektreserven

³) særskilt defineret projektdel

Organisering

Projektleder: SLKS ved Merete Lind Mikkelsen

Projektdeltagere: SLKS, Det Kongelige Akademi og Bevica Fonden